

Mateusz Rolski

Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach
Wydział Ekonomii
Katedra Ekonomii
mateusz.rolski@ue.katowice.pl

WŁASNOŚĆ W NAUCZANIU PAPIEŻA JANA PAWŁA II

Jedną z największych niesprawiedliwości współczesnego świata polega właśnie na tym, że stosunkowo nieliczni posiadają wiele, a liczni nie posiadają prawie nic. Jest to niesprawiedliwość wadliwego podziału dóbr i usług pierwotnie przeznaczonych dla wszystkich
Jan Paweł II – encyklika *Sollicitudo rei socialis*

Streszczenie: Nauczanie Jana Pawła II jest aktualną wykładnią katolickiej nauki społecznej w kwestii własności. Kategoria własności w encyklikach społecznych Ojca Świętego jest powiązana przede wszystkim z pracą człowieka. Papież poruszał również problem nierówności społecznych i dochodowych na świecie, jako konsekwencji niesprawiedliwego podziału dóbr. Jan Paweł II prezentował także stanowisko społecznej nauki Kościoła w kwestii socjalizmu i liberalizmu.

Słowa kluczowe: Jan Paweł II, własność, katolicka nauka społeczna.

Wprowadzenie

Papież Jan Paweł II, jako zwierzchnik Stolicy Apostolskiej w latach 1978-2005, był przedstawicielem katolickiej nauki społecznej (KNS) – oficjalnego nurtu myśli społecznej Kościoła Katolickiego¹. Ojciec Święty wielokrotnie wypowiedział się zarówno na tematy polityczne, jak i społeczno-gospodarcze. Zwracał uwagę na problemy rozwarstwienia dochodowego na świecie, biedy i ubóstwa czy zagadnienia pracy i położenie warstwy robotniczej. W okresie dwudziestu ośmiu lat pontyfikatu Ojciec Święty ogłosił czternaście encyklik, z których trzy bezsprzecznie zalicza się do encyklik o charakterze społecznym:

¹ Oficjalny początek KNS dość zgodnie uznaje się w momencie ogłoszenia encykliki *Rerum novarum* przez papieża Leona XIII 15 maja 1891 r.

Laborem exercens – o pracy ludzkiej (wydana w 1981 r.), *Sollicitudo rei socialis* – społeczna troska (1987 r.) oraz *Centesimus annus* – w stulecie encykliki Leona XIII *Rerum novarum* (1991 r.). Należy przy tym nadmienić, że Jan Paweł II poruszył kwestie społeczne już w pierwszej z wydanych encyklik – *Redemptor hominis* – odkupiciel człowieka (1979 r.).

W niniejszym artykule poddano analizie kategorię własności w ujęciu Jana Pawła II przez pryzmat treści zawartych w wymienionych dokumentach papieskich. Istotą rozważań nad kategorią własności uczynił papież jej rolę w życiu społecznym: znaczenie dla prawidłowego rozwoju człowieka, rodziny i społeczeństwa, jak również problem zachowania odpowiednich dla dobra jednostki i narodu relacji własnościowych w gospodarce. Jan Paweł II powiązał analizowaną kategorię własności z pracą i godnością ludzką. Patrzył na własność przez pryzmat sprawiedliwości i równości w społeczeństwie oraz pomiędzy narodami. Co istotne, z pojęciem własności łączył ponadto kategorię wolności gospodarowania, jako naturalną konsekwencję faktu posiadania dóbr materialnych.

1. Praca źródłem własności

Nauczanie społeczne Jana Pawła II koncentrowało się w dużej mierze na pracy człowieka. Praca, jako podstawowy wymiar ludzkiego bytowania, stanowiła dla papieża źródło godności, ale zarazem nieustającego trudu jednostki. Ojciec Święty łączył proces pracy z kategorią własności w ten sposób, iż własność traktował jako owoc, konsekwencję pracy człowieka. Własność tworzyła się w wyniku interakcji zasobów oraz ludzkiej pracy. Było to rozszerzenie myśli Leona XIII zawartej w *Rerum novarum* (praca źródłem wartości). Problem człowieka w kontekście otaczającej go rzeczywistości związanej z codzienną pracą Jan Paweł II zaprezentował w encyklice *Laborem exercens*, ogłoszonej w dziewięćdziesiątą rocznicę wydania przełomowej encykliki Leona XIII.

Katolicka nauka społeczna przez pryzmat wypowiedzi Jana Pawła II eksponowała nade wszystko podmiotowość pracownika. Według Ojca Świętego jednostka „jest osobą, czyli bytem podmiotowym uzdolnionym do planowego i celowego działania, zdolnym do stanowienia o sobie i zmierzającym do spełnienia siebie. Jako osoba jest wtedy człowiek podmiotem pracy” [*Encykliki...*, 2009, s. 97]. Implikacją podmiotowości jednostki w procesie pracy jest fakt, że to praca istnieje dla człowieka, nigdy zaś odwrotnie. To człowiek jako podmiot określa i wpływa na wartość pracy, on również pozostaje jej ostatecznym celem. Papież twierdził wręcz, że praca, wypełniając życie ludzkie, stanowi o jego wartości i sensie, jak również wpływa na rozwój jednostki. Podmiotowy wymiar

procesu pracy promowany od początku przez KNS stanowi odpowiedź wobec idei materialistycznych, poczynając od ekonomii klasycznej, traktujących pracę w sposób przedmiotowy. Jan Paweł II sprzeciwiał się materialistycznemu pojmowaniu pracy jako towaru sprzedawanego przez pracownika właścicielowi kapitału (człowiek jako narzędzie produkcji), nie akceptował tym samym pojęcia „siły roboczej” jako anonimowego czynnika produkcji.

Jan Paweł II, nawiązując do pierwszej encykliki społecznej Leona XIII, zwrócił uwagę na niezakończony konflikt pomiędzy pracą a kapitałem. Papież pisał o akumulacji kapitału w rękach niewielkiej grupy przedsiębiorców wyzyskujących robotników poprzez niski poziom wynagrodzenia, brak bezpieczeństwa pracy, jak również brak zapewnienia odpowiednich warunków socjalnych dla pracowników oraz ich rodzin. Konflikt ten przybrał następnie podłoże ideologiczne oraz polityczne pomiędzy liberalnym kapitalizmem a marksizmem [Encykliki..., 2009, s. 106]. Warto przytoczyć, skądinąd bardzo interesujące słowa Ojca Świętego podsumowujące pogląd KNS w analizowanym zakresie: „Błąd kapitalizmu pierwotnego może powtórzyć się wszędzie tam, gdzie człowiek zostaje potraktowany poniekąd na równi z całym zespołem materialnych środków produkcji, jako narzędzie, a nie – jak to odpowiada właściwej godności jego pracy – jako podmiot i sprawca, a przez to samo także jako właściwy cel całego procesu produkcji” [Encykliki..., 2009, s. 99].

Przechodząc już stricte do powiązania kategorii własności z pracą ludzką, należy wyeksponować następujące słowa Ojca Świętego: „Z pracą również pozostaje związany od początku problem własności: jeżeli bowiem człowiek poprzez pracę ma przyswajać sobie i innym te zasoby, jakie kryje w sobie natura, to ma on jako jedyny środek: własną pracę. Aby te zasoby mogły poprzez pracę owocować, człowiek zawłaszcza części różnych bogactw natury: w głąb ziemi, w morzu, na ziemi, w przestrzeni. Zawłaszcza je, czyniąc z nich warsztat swej pracy. Zawłaszcza przez pracę – i dla pracy” [Encykliki..., 2009, s. 107]. Społeczna nauka Kościoła stale podkreśla pierwszeństwo pracy przed kapitałem, jednak nie w sensie przeciwstawiania sobie obu czynników produkcji. Prymat ten należy bowiem rozumieć w kontekście powstawania kapitału jako efektu pracy człowieka, czy też innymi słowy, panowania człowieka nad rzeczą. Należy również mieć na uwadze, że praca ludzka jest praktycznie nierozłączna w stosunku do kapitału.

Własność w nauczaniu Kościoła, jak zostało już wspomniane, człowiek nabywa przez pracę, aby służyła pracy. Jan Paweł II sprzeciwiał się „posiadaniu dla posiadania”, niezależnie od formy własności – czy to prywatnej, publicznej czy kolektywnej. Jak podkreślił Ojciec Święty – KNS – poprzez naukę o wła-

sności zawsze starała się zabezpieczyć prymat pracownika oraz podmiotowy charakter pracy. Z tego też tytułu oponowała przeciw jednoznacznemu pogładowi „sztywnego” kapitalizmu, który zupełnie bezkompromisowo bronił nienaruszalności własności prywatnej. Pogląd ten nie oznaczał jednak, że papież był zwolennikiem „dosłownego”, pełnego uspołecznienia środków produkcji. Miał on raczej na myśli większy wpływ warstwy robotniczej na zarządzanie przedsiębiorstwem w postaci współwłasności środków pracy, udziale w zarządzie lub zyskach, jak również tzw. akcjonariacie pracowniczym. Doskonałym podsumowaniem tej części artykułu wydaje się następująca wypowiedź ówczesnego papieża: „O uspołecznieniu można mówić tylko wówczas, kiedy zostanie zabezpieczona podmiotowość społeczeństwa, to znaczy, gdy każdy na podstawie swej pracy będzie mógł uważać siebie równocześnie za współgospodarza wielkiego warsztatu pracy, przy którym pracuje wraz ze wszystkimi” [Encykliki..., 2009, s. 112]. Innymi słowy, człowiek pracujący ma potrzebę poczucia współodpowiedzialności za swoje miejsce pracy.

2. Nadmierne zawłaszczenie dóbr rodzi nierówności

Jan Paweł II rozważał kategorię własności w kontekście prymatu jednostki ludzkiej ponad wszelkie rzeczy materialne tego świata. W encyklice *Redemptor hominis* poruszył problem konsekwencji nierównomiernego posiadania. Kwestia nierówności społecznych była kontynuacją rozważań poprzedników Ojca Świętego – szczególnie Jana XXIII oraz Pawła VI. Encyklika *Sollicitudo rei socialis* została ogłoszona w dwudziestą rocznicę encykliki Pawła VI – *Populorum progressio*.

W pierwszej z ogłoszonych encyklik Jan Paweł II zwrócił przede wszystkim uwagę na zagrożenia dla moralności człowieka i sprawiedliwości, wyływające z postępu cywilizacyjnego pod koniec drugiego tysiąclecia. Podkreślił, że pochodzące z Księgi Rodzaju słynne słowa o „czynieniu sobie ziemi poddanej” mają sens wyłącznie z odpowiednią hierarchią wartości, w której etyka i człowiek posiadają pierwszeństwo wobec techniki i wszelkich rzeczy materialnych. Przypominając zaś myśl Soboru Watykańskiego II, potwierdził ideę KNS w postaci „bardziej być” ponad „więcej mieć” [Encykliki..., 2009, s. 27].

Ojciec Święty podkreślał negatywny wpływ cywilizacji materialistycznej na postawę moralną człowieka. Celem życia społeczno-gospodarczego stał się coraz szybszy wzrost produkcji oraz konsumpcji, nie zaś człowiek, który „staje się przedmiotem manipulacji przez samą organizację życia zbiorowego, przez system produkcji, przez nacisk środków przekazu społecznego” [Strzeszewski,

1994, s. 329]. Papież twierdził wręcz, że jednostka staje się w tym przypadku niewolnikiem rzeczy. Nadmierne zawłaszczanie dóbr doprowadziło z kolei do dysproporcji w rozwoju społeczno-gospodarczym narodów. Jan Paweł II napisał: „Jest przecież dobrze znany fakt cywilizacji konsumpcyjnej, która ma swoje źródło w jakimś nadmiarze dóbr potrzebnych dla człowieka, dla całych społeczeństw – a chodzi tu właśnie o społeczeństwo bogate i wysoko rozwinięte – podczas gdy z drugiej strony inne społeczeństwa, przynajmniej szerokie ich kręgi głodują, a wielu codziennie umiera z głodu” [Encykliki..., 2009, s. 28]. W tym kontekście połączył papież kategorię własności z właściwą jej wolnością dysponowania dobrami materialnymi. Niekontrolowany etycznie konsumpcjonizm traktował jako nadużycie wolności przez bogatych przy jednoczesnym ograniczeniu wolności osób ubogich. Ówczesny zwierzchnik Stolicy Apostolskiej przewidywał pogłębianie się negatywnego zjawiska nierówności dochodowych na świecie, wskazując na kraje wysokorozwinięte nadmiernie gromadzące dobra. Papież twierdził jednak, że przy zastosowaniu szeroko rozumianej zasady solidarności w dziedzinie wymiany problem ten można rozwiązać. Czynnikiem sprawczym miała być w tym przypadku „zdrowa” konkurencja. Jan Paweł II powtórzył za Pawłem VI, że postęp ekonomiczny musi być realizowany „w perspektywie powszechnego i solidarnego rozwoju poszczególnych ludzi i narodów” [Encykliki..., 2009, s. 30].

Niejako kontynuacją rozważań w tym zakresie była treść encykliki *Sollicitudo rei socialis*. Jan Paweł II podkreślił w niej coraz większą różnicę w rozwoju pomiędzy bogatą „Północą” a obszarem biednego „Południa”. Zaznaczył jednak, że jest to podział wyłącznie symboliczny, bowiem coraz bardziej widoczne dysproporcje dochodowe zaznaczają się już w granicach samych społeczeństw – zarówno rozwiniętych, jak i tych na drodze rozwoju. Podając przykład różnych dziedzin i wskaźników ekonomicznych, takich jak produkcja i podział żywności, higiena, zdrowie, mieszkanie czy długość życia, zwrócił uwagę na coraz większy dystans krajów najuboższych w stosunku do rozwiniętych. Tym samym zrozumiały stały się podział świata na Pierwszy, Drugi, Trzeci, a nawet Czwarty Świat [Encykliki..., 2009, s. 284-285]. Do głównych problemów, widocznych skutków niedorozwoju, jak również przyczyn wciąż pogłębiających się dysproporcji w okresie minionych dwudziestu lat przed ogłoszeniem encykliki, papież zaliczył kryzys mieszkaniowy, bezrobocie, rosnący poziom zadłużenia międzynarodowego, a także trwający jeszcze ówczesnie podział polityczny na blok wschodni i zachodni [Encykliki..., 2009, s. 287-291].

Rozwinięciem wspomnianej wcześniej idei KNS – „być” ponad „mieć”, jak również podsumowaniem pierwszej części niniejszego artykułu pozostają dwie następujące wypowiedzi Jana Pawła II: „Zło nie polega na «mieć» jako takim, ale na takim «posiadaniu», które nie uwzględnia jakości i uporządkowanej hierarchii posiadanych dóbr. Jakości i hierarchii, które płyną z podporządkowania dóbr i dysponowania nimi w «byciu» człowieka i jego prawdziwym powołaniu” oraz: „Rozwój nie może polegać tylko na użyciu, na władaniu i na nieograniczonym posiadaniu rzeczy stworzonych i wytworów przemysłu, ale nade wszystko na podporządkowaniu posiadania, panowania i użycia podobieństwu człowieka do Boga oraz jego powołaniu do nieśmiertelności” [*Encykliki...*, 2009, s. 298].

3. „Tak” dla własności prywatnej i społecznej gospodarki rynkowej

W setną rocznicę ogłoszenia encykliki *Rerum novarum* przez papieża Leona XIII, Jan Paweł II ogłosił dokument *Centesimus annus*, będący ostatnią z jego encyklik o charakterze typowo społecznym. Jak podkreślił papież, encyklika ta była próbą odniesienia najważniejszego dzieła Leona XIII do ówczesnej sytuacji na świecie. Początek lat 90. XX w. był okresem upadku realnego socjalizmu w krajach Europy Wschodniej oraz byłego ZSRR. Był to zatem czas szczególnie, który KNS, przez pryzmat wypowiedzi papieża, wykorzystywała do promowania właściwego ustroju społeczno-gospodarczego. Jan Paweł II propagował gospodarkę rynkową i własność prywatną jako kategorie zgodne z naturą człowieka, dodatkowo uzupełnione o wartości chrześcijańskie.

Jan Paweł II był zdecydowanym przeciwnikiem socjalizmu, czego wyraz dał po raz kolejny na łamach encykliki *Centesimus annus*, potwierdzając tym samym stanowisko KNS od czasów Leona XIII. Socjalizm zakłada bowiem, że dobro jednostki może się urzeczywistnić bez indywidualnych wyborów człowieka – jednostka nie funkcjonuje jako odrębny podmiot decyzji moralnych. Socjalizm ogranicza człowieka w zakresie wolności wyboru oraz możliwości posiadania (sprzeciw wobec własności prywatnej). „Człowiek bowiem, pozbawiony wszystkiego, co mógłby «nazwać swoim» oraz możliwości zarabiania na życie dzięki własnej przedsiębiorczości, staje się zależny od maszyny społecznej (...) co utrudnia mu znacznie zrozumienie swej godności jako osoby” – pisał papież [*Encykliki...*, 2009, s. 408]. Jedną z przyczyn upadku „bloku komunistycznego” w Europie Ojciec Święty uczynił niesprawność socjalistycznego systemu gospodarczego, który akceptował pogwałcenie praw człowieka w postaci braku swobody inicjatywy prywatnej, własności indywidualnej oraz wolności

w kwestii gospodarczej. W kontekście własności prywatnej i wolności gospodarczej papież krytykował rzekomą socjalistyczną równość wszystkich jednostek w społeczeństwie. Według niego socjalizm rodzi bierność i zależność wobec aparatu biurokratycznego.

Papież potwierdził prawo jednostki do własności prywatnej – jako przyrodzone prawo każdego człowieka. Kościół nie traktuje go jednak jako prawa absolutnego. Według KNS prawo własności prywatnej, o ile należy do sfery wolności człowieka, to jednak podporządkowane jest powszechnemu przeznaczeniu wszystkich dóbr. Jan Paweł II nawiązał w tym względzie do nauczania wszystkich następców Leona XIII, szczególnie zaś do konstytucji posoborowej *Gaudium et spes*. „Bóg dał ziemię całemu rodzajowi ludzkiemu, aby utrzymywała wszystkich jego członków, nie wykluczając ani nie wyróżniając nikogo” [*Encykliki...*, 2009, s. 425]. Te słowa Ojca Świętego podkreśliły jego pragnienie solidarności pomiędzy ludźmi w zakresie stosunków własnościowych oraz podziału w kontekście powszechnego przeznaczenia dóbr. Papież powtórzył również, że bez pracy człowieka ziemia nie jest w stanie wydać jakichkolwiek owoców (dóbr). W procesie pracy widział Jan Paweł II początek własności indywidualnej. Nawiązując z kolei do coraz szybszego postępu krajów wysoko rozwiniętych, podkreślił coraz większe znaczenie własności wiedzy, techniki oraz umiejętności (własności intelektualnej) ponad własność ziemi i kapitału. Najważniejszym elementem tworzenia dóbr po raz kolejny uczynił zatem papież człowieka z jego inteligencją, przygotowaniem naukowym, zdolnościami organizacyjnymi, jak również zdolnością do współdziałania z innymi.

Będąc jednoznacznym przeciwnikiem socjalizmu, Ojciec Święty nie promował jednak „czystej” gospodarki rynkowej jako jedynej i słusznej alternatywy. Co istotne, uznał wolny rynek za podstawowe, a zarazem najskuteczniejsze narzędzie wykorzystywania zasobów i zaspokajania potrzeb ludzkich. Potwierdził również zasadniczą i pozytywną rolę przedsiębiorstwa, własności prywatnej oraz wolnej inicjatywy człowieka. Podkreślił jednocześnie, że system gospodarczy (kapitalizm) promujący wspomniane kategorie ekonomiczne musi być ponadto ujęty w ramy prawne o charakterze etycznym. Innymi słowy, papież był zwolennikiem gospodarki, w której społeczeństwo cieszy się wolnością pracy, przedsiębiorczością oraz partycypacją, zatem ustroju na kształt społecznej gospodarki rynkowej. Jan Paweł II postulował jednocześnie walkę z systemem gospodarczym, który absolutyzuje własność kapitału ponad podmiotowość pracy człowieka [*Encykliki...*, 2009, s. 429]. Społeczna nauka Kościoła uznaje pozytywną rolę zysku jako kategorii informującej o właściwym wykorzystaniu zasobów oraz zaspokojeniu ludzkich potrzeb. Sprzeciwia się jednak traktowaniu zy-

sku jako jedyne regulatora funkcjonowania firmy. Jako cel istnienia przedsiębiorstwa wskazuje również wspólnotę pracowników – czynnik ludzki i moralny, które są równie istotne dla życia przedsiębiorstwa w perspektywie długoterminowej. Jak powtórzył Ojciec Święty – przedsiębiorstwo to nie tylko „zrzeszenie kapitałów”, ale także „zrzeszenie osób” [Encykliki..., 2009, s. 436].

Podsumowanie

Jan Paweł II, postulując podmiotowość pracy, domagał się większego wpływu pracowników na funkcjonowanie przedsiębiorstwa. Był zdecydowanym przeciwnikiem zarówno realnego socjalizmu, jak i skrajnego liberalizmu. Choć podkreślał, że Kościół nie proponuje modeli ustroju gospodarczego, można wnioskować, że opowiadał się za gospodarką rynkową z zasadniczą rolą rynku i własności prywatnej, lecz połączonych z odpowiedzialnością, solidarnością społeczną oraz udziałem państwa w korygowaniu błędów mechanizmu rynkowego. Naczelnym zadaniem państwa miało być tworzenie gwarancji bezpieczeństwa w zakresie indywidualnej wolności i praw własności jednostek, jak również stabilność pieniądza oraz sprawne służby publiczne. Papież zwracał uwagę, że brak tego rodzaju pewności wpływa negatywnie na bodźce do uczciwego i skutecznego wykonywania pracy [Encykliki..., 2009, s. 441]. Ojciec Święty piętnował coraz większy problem nierówności społecznych na świecie. Nie negował indywidualnego prawa jednostki do własności, jednakże postulował powszechne przeznaczenie dóbr jako prawo nadrzędne. Krytykował wręcz zjawisko „posiadania dla posiadania”.

Inspiracją do napisania niniejszego artykułu był zbiór encyklik Ojca Świętego Jana Pawła II z 2009 r. Powrót do źródeł nauczania papieża Polaka okazuje się cennym doświadczeniem, pełnym przemyśleń oraz prób porównania ówczesnych wywodów Jana Pawła II do aktualnej sytuacji społeczno-gospodarczej na świecie. Na kategorię własności patrzył papież w dużej mierze przez pryzmat pracy człowieka. W encyklice *Centesimus annus* napisał m.in.: „Poprzez swoją pracę człowiek angażuje się nie tylko dla samego siebie, ale także dla drugich i z drugimi: każdy współdziałając uczestniczy w pracy i dobru drugiego” [Encykliki..., 2009, s. 437]. Na podstawie przeanalizowanych źródeł można wnioskować, że w swoich wypowiedziach silnie idealizował proces pracy człowieka. Należy przy tym pamiętać, że podstawą wypowiedzi Jana Pawła II była Ewangelia, w której w centrum zawsze znajduje się jednostka. W tym też kontekście analizował własność – w perspektywie powszechnego zbawienia wszystkich ludzi.

Literatura

Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II (2009), Dom Wydawniczy RAFAEL, Wydawnictwo AA, Kraków.

Strzeszewski Cz. (1994), *Katolicka nauka społeczna*, Redakcja Wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin.

THE PROPERTY IN TEACHING OF POPE JOHN PAUL II

Summary: John Paul's II teaching about the issue of property is current interpretation of the Catholic social teaching. In social encyclicals written by Holy Father John Paul II the issue of property is connected, above all, with the labour. The Pope raises also the issue of economic inequality in the world as consequences of inequitable redistribution of goods. John Paul II presents the attitude of the Catholic social teaching in the issue of socialism and liberalism as well.

Keywords: John Paul II, the issue of property, Catholic social teaching.